

PELYACH ISTVÁN

DAMJANICH JÁNOS ZÁSZLÓALJPARANCSNOKI
KINEVEZÉSE ÉS SZERVEZŐ TEVÉKENYSÉGE
1848 NYARÁN

Az 1848 március végén megalakuló és hivatalba lépő Batthyány-kormánynek számtalan bel- és külpolitikai problémával kellett megküzdenie már működésének első heteiben is. Az utolsó pozsonyi rendi országgyűlésen kidolgozott és az uralkodó által szentesített áprilisi törvények ugyanis a legnagyobb jószándék ellenére sem oldották, oldhatták meg a magyar gazdaságot és társadalmat jellemző ellentmondásokat. Április közepétől fokozódó szociális feszültség volt érezhető az országban, amelynek oka a jobbágyfelszabadítás felemás törvényi rendezése és végrehajtása, s amely a nyár elejétől paraszti megmozdulásokban tört ki. Május elejétől egyre fenyegetőbbekké váltak a nemzetiségi mozgalmak, amelyek a magyar forradalom iránti kezdetben lojális magatartásukat és programjukat fokozatosan radikalizálva eljutottak a területi autonómia követeléséig. Ennek egyik oka kétségtelenül az, hogy 1848 tavaszán az országgyűlés és az új végrehajtó hatalom nem kezelte súlyának megfelelően a nemzetiségi kérdést, s az „egy állam, egy politikai nemzet” koncepciójában gondolkodva mindenkitől és mindentől féltette az alig megszerzett „függetlenséget” s az ország területi integritását. 1848 májusától a horvát, szerb, román, szlovák mozgalmak szembefordulása a kormány politikájával egyre fenyegetőbbben vetítették előre a fegyveres konfliktus lehetőségét is.

A veszély elhárításához, az áprilisi vívmányok megvédéséhez a kormánynek fegyveres erőre, mégpedig a saját irányítása alatt álló fegyveres erőre volt szüksége. Az osztrák kormány és az uralkodó számára azonban nem volt magától értetődő még a magyar hadügyi igazgatás önállósága sem, ezért a magyarországi főhadparancsnokságok április 11-e után is Bécsből kapták utasításait. Növelte a kormány gondjait az a tény is, hogy a császári királyi hadsereg Magyarországon újoncozott gyalog- és huszárezredeinek többsége nem az országban, hanem a birodalom más tartományaiban állomásozott. Batthyány és a minisztérium célkitűzései e tekintetben egyértelműek voltak: engedelmességre szorítani a magyarországi főhadparancsnokokat s ezzel párhuzamosan Béccsel is elfogadtatni az önálló magyar hadügyi igazgatást, másrészt kieszközölni az uralkodótól, hogy minél hamarabb és lehetőség szerint minél több magyar legénységű gyalog- és

huszárezredet küldjenek haza Magyarországra.¹ A minisztertanács határozatainak értelmében Batthyány utasította herceg Esterházy Pál külügyminisztert, hogy eszközölje ki az udvarnál „egy pár magyar ajkú ezredeknek” Galíciából történő hazaküldését. Értesítette arról is, hogy levelet küldött a magyarországi főhadparancsnokoknak, amelyben — hivatkozva az áprilisi törvényekre — engedelmes-ségre szólított fel őket, s az osztrák hadügyminisztertől hasonló szellemű rendelet mielőbbi kiadását tartja kívánatosnak. „Nem csekély megütközéssel vette a magyar minisztérium azon értesítést, hogy a bécsi főhad kormány s illetőleg a bécsi hadügyminiszter a magyarországi és kapcsolt részekbeli katonai parancsnokságokkal még mindig rendelkezik. Miután tehát a közelebbi országgyűlésen alkotott törvénycikkek értelmében Magyarországon és a kapcsolt részekben a végrehajtó hatalom, s általában minden rendelkezés kizárólag a magyar minisztérium által gyakoroltathatik, e részben pedig, miképp tapasztalható, a bécsi hadügyi minisztérium részéről mindeddig semmi kellő utasítás ki nem bocsátatott, a magyar minisztérium a magyarországi és kapcsolt részekbeli minden hadi főparancsnokságoknak mai napon tudtára adta, miszerint az említett törvény értelmében parancsaikat kizárólag ezen minisztériumtól veendő, s minden engedetlenség a törvény elleni ellenszegülésnek fog tekintetni, ugyanazon főparancsnokságoknak egyszersmind az is meghagyatván, hogy a kezelésök alatt létező fegyvertárakból s hadikészletekről ide a minisztériumhoz haladék nélkül részletes tudósítást adjanak, a temesi főparancsnokság Damjanichot a Rukavina ezredtől tüstént visszahívassa, a budai végre a keze alatt levő fegyvertárak s hadiszerek megvizsgálására kiküldött biztosság eljárása tekintetében megkívánható rendelkezést azonnal megtegye.

Mindezekről az említett rendeleteknek másolatban iderekesztése mellett a külügyi miniszter ezennel avégett tudósítatik, hogy a bécsi főhad tanácsnak s illetőleg hadminisztériumnak tudtára adja ..., s jelentse ki Bécsben, miképp a magyar minisztérium legjobb akarat mellett sem hátráltathatja, hogy a közvélemény külsőleg is ki ne törjön, ha az Olaszországban levő sereg visszajötte még soká elmarad.”²

Április 24-i átiratában a miniszterelnök még határozottabban fogalmazott, amikor is kijelentette, hogy ha a magyar kéréseket Bécs ismételten elutasítja, a belső rend biztosítása érdekében „...a minisztérium oly lépések megtételét látja elkerülhetetlennek, minőkre felelősségének érzete kényteleníti”.³

¹ Batthyány és a kormány ezirányú tevékenységére ld. bővebben URBÁN ALADÁR: Batthyány Lajos miniszterelnöksége. Bp. 1986. (a továbbiakban URBÁN) 549—556.

² Batthyány Lajos — Esterházy Pál 1848. április 16. Országos Levéltár (a továbbiakban OL) H 7. Király személye körüli minisztérium, általános iratok (a továbbiakban H 7. Ksz/ált.) 1848:8.

³ Batthyány Lajos — Esterházy Pál 1848. április 24. OL H 7. Ksz/ált. 1848:46.

A következő napok eseményei igazolták Batthyány és a kormány határozott fellépését. Az uralkodó — formális gesztusként — engedélyezte ugyan, hogy Galficiából a 10. (Vilmos) huszárezred két osztálya — mindössze négy század — hazatérjen, de nagyszámú magyar katonaság hazarendelésére ekkor nem került sor. Ugyanakkor a Délvidékről aggasztó hírek érkeztek a szerbek mozgalmairól és Szerbia ellenséges magatartásáról. A Nagyikindán hűsvét hétfőjén lezajlott véres események pedig azonnali cselekvésre kényszerítették a minisztériumot. Az április 26-i minisztertanács ezért arról határozott, hogy „az országban mozgó mozgalmak vésteljes természete szükségessé tevéen egy mozgó nemzetőrség felállítását, vagy egy önkényes őrsereg kiállítását most, midőn a katonaság hiányát annyira szükséges pótolni, annál fogva a 10 000 emberre költségvetés tétetni rendeltetett, a kivihetés iránti jelentés az illető pénzügyminiszter és elnök által, ki ideiglenesen vezeti a hadügyet annakidejében beadni köteleztetvén”.⁴ A május 15-i minisztertanács az elveket immár a gyakorlatba átültetve kimondta, hogy haladéktalanul megkezdik egy 10 000 főből álló önkéntes sereg toborzását.⁵ Batthyány kinevezte Baldacci Manó ezredest az Országos Nemzetőrségi Haditanács elnökévé, s egyben utasította: sürgősen készítsen el egy felhívást, amely a „haladéktalanul alkotandó, 10 ezer főből álló rendes (mobilis) nemzetőrsereg minden abban önkéntesen résztvenni kívánó egyénekét felszólítson, az ország zászlója alá, a királyi trón, haza és alkotmány védelmére ... gyülekezni”.⁶ Baldacci a felhívást másnap bemutatta a miniszterelnöknek, aki azt ellenjegyzés után azonnal a nyomdába továbbította.⁷

A toborzás megkezdése s gyors sikere szükségessé tette, hogy az új mobilis nemzetőrzászlóalj (pár nappal később már honvédszászlóaljaknak nevezik őket) élére kinevezzék a tisztikart és a parancsnokokat is. Batthyány István nádor s királyi helytartó távollétében május 24-én a Pesten szerveződő 1. honvédszászlóalj élére őrnagyi rangban kinevezte Lázár György gróf 33. sorgyalogezredi századost,⁸ május 27-én pedig a tisztikar megbízására került sor.⁹ Május 29-én az

⁴ OL H 5. Minisztertanácsi jegyzőkönyvek. Közli Kossuth Lajos Összes Munkái XII. (Kossuth Lajos az első magyar felelős minisztériumban) Bp. 1957. Sajtó alá rendezte SINKOVICS ISTVÁN. (a továbbiakban KLÖM XII.) 71—72.; Az 1848—1849. évi minisztertanácsi jegyzőkönyvek. Szerkesztette és a bevezető tanulmányt írta F. KISS ERZSÉBET. Bp. 1989. (a továbbiakban F. KISS) 37—39.

⁵ Az ülés jegyzőkönyve sajnos nem maradt fenn, az ott hozott döntések levelekből és tájékoztatókból állíthatók össze. Ld. erre Kossuth május 17-i átiratát a miniszterelnökhöz (közli KLÖM XII. 145—147.), illetve az Esterháznak küldött tájékoztatót. OL H 6. Király személye körüli minisztérium, elnöki iratok (a továbbiakban H 6. Ksz./eln.) 1848:6.

⁶ OL H 92. Országos Nemzetőrségi Haditanács iratai, közösen kezelt általános iratok (a továbbiakban H 92. ONöHT) 1848:40. Ld. még Pesti Hírlap, 1848. május 23. 465.

⁷ Ld. Pesti Hírlap, 1848. május 17. 433.

⁸ OL H 3. Miniszterelnökség hadügyi és nemzetőrségi iratai (a továbbiakban H 3. HNI) 1848:311.

⁹ OL H 3. HNI 1848:311.; OL H 75. Honvédelmi Minisztérium, beadványok (a továbbiakban H 75. HM/b) 1848:47.; Pesti Hírlap 1848. május 30. 491.

ugyancsak Pesten felállítandó 2. honvédszászlóalj parancsnokának és tisztikarának kinevezése történt meg szintén a nádor utólagos jóváhagyásának reményében.¹⁰ A vidéken toborzott zászlóaljok szervezése is azt kívánta, hogy mielőbb kinevezzék élükre a parancsnokokat. Erre a nádor Pestre történő visszatérése után június 8-án került sor. Az előterjesztést az időközben Innsbruckba elutazott Batthyány helyett Mészáros Lázár hadügyminiszter tette meg.¹¹ István nádor azonban június 10-én utólagos jóváhagyásra felterjesztette az uralkodóhoz a zászlóaljparancsnokok névsorát, mivel úgy látta, hogy a honvédség, a szerveződő új haderő jelentősen különbözik az 1848:XXII. tc.-ben engedélyezett nemzetőrségtől, és közelebb áll a sorkatonasághoz.¹² V. Ferdinánd — „tekintve a történeteket” — június 20-án erősítette meg a kinevezéseket.¹³ Az uralkodói jóváhagyás megtagadása szinte lehetetlen volt, ugyanis a lapokban már június 15-én megjelentették a nádor és a hadügyminiszter által aláírt rendeletet:

„Hadügyminiszter előterjesztésére, ő főlsége utólagos jóváhagyásának reménye alatt, a honvéd zászlóaljokhoz őrnagy és parancsnokul ezennel kinevezem:

- az első zászlóaljhoz Pesten: Lázár György 33. sorszredi századost,
 - a 2-hoz szinte Pesten: Cserey Ignác 33. sorszredi századost,
 - a 4-hez Pozsonyban: Szászy János 2. sorszredi századost,
 - 5-hez Győrben: Horváth Dániel nyugdfjas századost,
 - 6-hoz Veszprémben: Szabó Zsigmond 19. sorszredi századost,
 - 7-hez Szombathelyen: Petók Antal 2. sorszredi századost,
 - 8-hoz Pécssett: Vitalis Ferenc nyugdfjas századost,
 - 9-hez Kassán: Vitalis Sándor őrnagyi címmel nyugdfjazott századost,
 - 10-hez Debrecenben: Szemere Pál nyugdfjazott századost.
3. zászlóaljhoz a kinevezés függőben hagyatván.”¹⁴

A rendeletből látható, hogy a 3. honvédszászlóalj, tehát a szerb mozgalom által legjobban fenyegetett Délvidékhez legközelebb szerveződő szegedi zászlóalj élére ekkor nem neveztek ki parancsnokot. A rendelkezésünkre álló korabeli levéltári források átvizsgálása kétségtelenné teszi, hogy már június elején meg volt a

¹⁰ Cserey Ignác őrnagy s parancsnoki kinevezése OL H 3. HNI 1848:336.; OL H 75. Honvédelmi Minisztérium, kiadványok fogalmazatai (a továbbiakban H 75. HM/k) 1848:80.; a zászlóalj tisztikarának kinevezésére OL H 75. HM/b 1848:232. Batthyány az első két zászlóaljparancsnok nádori megerősítéséről június 11-én kapta meg az értesítést. OL H 3. HNI iktatókönyve 1848:465. A két zászlóalj tisztikarának nádori megerősítésére június 13-án, a többi zászlóaljhoz beosztott tisztek kinevezésével együtt került sor. OL H 3. HNI 1848:464.

¹¹ OL H 3. HNI 1848:464., 768., OL H 75. HM/b 1848:957., Pesti Hírlap, 1848. június 15. 549.

¹² OL H 6. Ksz/el. 1848:534., OL N 31. Regnicolaris Levéltár, István nádor levéltára, miniszteriális iratok (a továbbiakban N 31. Nádori lt.) 1848:1391.

¹³ OL N 31. Nádori lt. 1848:1536., OL H 75. HM/k 1848:1063.

¹⁴ Pesti Hírlap, 1848. június 15., Közlöny, 1848. június 15.

kiválasztott erre a posztra is, Damjanich János 61. (Rukavina) szerezredbeli százados személyében. A kinevezést minden bizonnyal azért halasztották későbbre, mert a megbízott parancsnokok közül egyedül ő nem tartózkodott Magyarországon, hanem ezredével az olasz fronton harcolt. Onnan pedig még a kormány kinevezett hadügyminisztere, Mészáros Lázár is csak nehezen térhetett haza. Jogosan vetődik fel a kérdés, hogy ilyen előzmények után miért pont Damjanichra esett a választás? Mikor és milyen körülmények között figyeltek fel a 44 éves cs.kir. századosra a kormány tagjai?

Damjanich nevének említésével 1848 tavaszán először Vukovics Sebő temesi alispánnak Klauzál Gábor miniszterhez írott levelében találkozhatunk. Vukovics, aki rendszeresen beszámolt a kormánynak a Temes vármegyében tapasztalható közhangulatról, a helyi katonaság, papság magatartásáról, a szerbek szervezkedéséről, április 2-án a következőket jelentette: „Egy más körülményről is értesítlek. A helyben tanyázó katonaság tisztjei között néhány van, ki nyíltan mer rokonszenvet nyilvánítani szabadságunk iránt. Köztök legjelesebben Damjanich kapitány a Rukavina ezredben oly férfiú, kire a legkritikusabb viszonyban is számolhatnánk. De van egy generális, Haynau nevezetű, ki ellenszenvet terjeszt, s gúnyt szór forradalmi mozgalmainkra. Tegnapelőtt az említett kapitány e generállal szóváltásba elegyedett, s oly bátran védelmezé a haza jelen eseményeit, miket azt személyes bátorsága nagyobb veszélye nélkül tennie csak mostani rendkívüli események közt sikerülhetett. De már tegnap parancsot vőn, miszerint 48 óra alatt Olaszországba az ezred stábjához induljék. Ez rossz benyomást tesz itt, s a reakció embereit bátorítja, kik minden mozdulaton örülnek, melyből észrevehető, hogy a felállott nemzeti kormányon kívül egy más hatalom uralkodik. E kapitánynak a Rukavina ezredében — bizony mondhatom — nagyobb, mint az egész tisztikaré összesen, s személyesen egy-egy derekabb az ezredben nála nincs. Itteni állásunkra s ezen ezred jövőjére nézve üdvös volna mindezek miatt, ha az őt kiutasító rendelet megsemmisítenék, s ő újtjáról visszahívatnék.”¹⁵

¹⁵ Vukovics Sebő — Klauzál Gábor 1848. április 2. reggel. OL H 2. Miniszterelnökség 1848:37. Kivonatossan közli BARTFAI SZABÓ LÁSZLÓ: Adatok gróf Széchenyi István és kora történetéhez. 1808—1860. Bp. 1943. II. 668.; Damjanich és Haynau szóváltásáról Hamvay Ödön, Damjanich mindmáig egyetlen életrajzírója a következőket jegyezte fel: „Hősünknek éppen szolgálati napja volt, s Haynau valószínűleg előre kidöntött tervvel délelőtt 10 óra tájban bement az ügyeletes szobába, ahol minden bevezetés nélkül elkezdte szidni a magyarokat: »Rebellen... verfluchte Kossuth—Hunde... Lumpen... Betyaren... Hund-Nation...« Damjanich kérdőleg tekintett az altábornagyra, de ez minden magyarázat nélkül csak tovább káromkodott. A szobában több tiszt is volt, s bár ezek közül többen rosszalták a gyalázó kifejezéseket, egyik sem mert szót emelni. Hősünk azonban nem hallgathatta tovább, fölfort benne a düh, megfeledkezett arról, hogy parancsnokával áll szemben s indulatosan fölugrott íróasztala mellől.

— Tábormok úr! én magyar ember vagyok, s nem tűrhetem, hogy jelenlétemben gyalázza nemzetemet és annak legjobb fiait!...

Haynau egy percére meghökkent az indulatban égő óriástól, de a másik pillanatban már gúnyosra változott az arca, s csípősen így szólott: ...

A levelet Klauzál április 5-én azzal a megjegyzéssel továbbította a miniszterelnöknek, hogy „tartalma követeli, hogy e tekintetben némi utántudakozódás történjék. Ha igazak ezek, hátunk megett perfide dolgoznak.”¹⁶

Haynau és Damjanich szóváltásáról a sajtó is beszámolt. A *Pesti Hírlap* „Vidéki mozgalmak” c. rovatában jelent meg egy Temesvárról, április 6-án keltezett tudósítás, mely szerint „...Damjanich századost, mert egy német generális irányában ótalom alá vevé a magyar nemzeti becsületet, tőlünk és ifjú nejétől 48 óra alatti távozásra kényszeríték. Ajánljuk őt, a különben is bátor férfit s kitűnő katonát, a lélekben magyart a minisztérium igazságos figyelmébe”.¹⁷

Az általános felháborodást előidéző esettel természetesen a minisztertanács is foglalkozott. Az április 16-i ülésen tárgyalták meg Damjanich ügyét, s utasították a temesi főhadparancsnokságot, hogy „Damjanichot a Rukavina ezredtől Olaszországból tüstént visszahívassa”.¹⁸ Batthyány a nyomaték kedvéért tudatta ezt Esterházy külügyminiszterrel is, mivel a Damjanich elleni tábornoki bosszú a Magyarországon állomásozó cs.kir. hadsereg nem magyar származású tisztjeinek és legénységének megbízhatatlanságát, ellenséges érzületét és magatartását igazolta, továbbá a kormánynak a magyar kiállítású ezredek mihamarabbi hazahozatalára irányuló szándékát támasztotta alá.¹⁹ Megbízható tisztekre ugyanis a kormánynak nagy számban volt szüksége, főképp a nemzetiségi mozgalmak lecsillapítása, fékentartása érdekében. Vukovics április végén írt jelentésében a „bánsági határvidékre” ismételten Damjanichot ajánlotta Szemere belügyminiszter figyelmébe: „1-ör a határvidékre, de értem az úgynevezett bánsági határvidéket, mert a többire tájékozásum nem terjed.

Első helyen áll: Damjanich kapitány, kit eddigi ajánlataimról már ismersz. Őt őrnagynak kellene oda küldeni, mert hason minőségbeni áttételt nem tudom elfogadna-é. Teljesen biztos ember, tiszta magyar érzetű. Görög nem egyesült vallású, de társalgási s családi nyelve a magyar. Egyébiránt a rác és oláh nyelveket tökéletesen tudván, e népségbeli katonaságnál nagy tekintélye van, melyet azért is

— Nos, hát ön mióta lett magyar?!

— Azóta, tábornok úr, amióta föl tudom fogni, hogy aki Magyarországon született, az magyar állampolgár, s köteles Magyarországot hazájának tekinteni, s annak bármily állásban legyen is, törvényes jogait védelmezni!

Haynau sarkon fordult, de nemsokára parancsot küldött Damjanichnak, hogy este hat órakor induljon Olaszországba, ahol ezrede az ellenség előtt áll”. HAMVAY ÖDÖN: Damjanich János élete története és szemelvények nejéhez intézett leveleiből. Bp. 1904. 19—20. Ld. még REMELLAY GUSZTÁV írását, Alkotmányos Nagy Naptár, 1862. 91—92.; Vukovics Sebő Emlékiratai Magyarországon való bűjdosása és száműzetésének idejéből. S. a. r. BESSENEYI FERENCZ. Bp. 1894. 193—194.

¹⁶ Szemere Bertalan, Klauzál Gábor, Pulszky Ferenc — Batthyány Lajos 1848. április 5. OL H 2. Miszterelnökség 1848:37.

¹⁷ Pesti Hírlap, 1848. április 15. 335.

¹⁸ OL H 5. Minisztertanácsai jegyzőkönyvek. Közli KLÖM XII. 37.; F. Kiss 24.

¹⁹ Batthyány Lajos — Esterházy Pál 1848. április 16. OL H 7. Ksz/ált. 1848:8.

bír, mert katonai erélyre s dologértésre nézve kitűnő helyet foglal el társai között.”²⁰

Minden valószínűség szerint Vukovics jelentésének hatására született Kossuthnak az az április 24-i átirata, amelyben többek között a megbízható Damjanich Jánost is főtiszti állásra ajánlotta „a honvédelem ügyének minél hűbb kezekre bízhatása végett”.²¹ Az időközben délvidéki királyi biztossá kinevezett Vukovics Sebő még május utolsó napjaiban is Damjanich mielőbbi megbízását sürgette: „Haynau generális már elment Temesvárról. Három hónapi szabadsággal, de remélem, vissza sem jön. Csak Damjanichot kapnók vissza. Kiss ezredes mellett felette hasznos volna, — kettejük által biztosítva volna a katonaság hangulata. Damjanich a határvidékre is hatna.”²²

Az Itáliába, ezredének törzséhez vezényelt Damjanich kezdetben mit sem tudhatott a személye körül zajló eseményekről. Mint fiatal házasember, sűrűn írta forró hangú szerelmes leveleit „imádott” Emíliajának, s tevékenyen részt vett a cs. kir. hadsereg „olasz felkelők” ellen folytatott hadműveleteiben. A függetlenségükért küzdő olaszokban ő sem a szövetségest (a potenciális szövetségest), hanem a monarchia egységét veszélyeztető ellenséget látta. „Négy nap előtt meleg napunk volt; — csapataink spártaiak, a tisztelet és szeretet legfőbb hadurunk, mindnyájunk atyja, befolyásolják őket. Csak egy Isten kelthet az emberekben nagyobb bizalmat, mint ő. Amint megpillantják a csapatok, vivátok- és éljenektől megrezdül a lég, és a harcosok, kik közül némelyek már a golyóval is megismerkedtek, tolakodnak, hogy megcsókolhassák a kezét.

Olyan jelenetek történnék, melyeknek minden katona keblét a legörömteljesebb érzelmekkel kell megtölteniök.” — írta feleségének május 10-én a 6-i santa luciai ütközetről.²³ Egy nappal később így folytatta: „Két nap óta a táborban vagyunk Verona előtt, anélkül, hogy az ellenség nyugtalanítana bennünket, úgy látszik, hogy a 6-án kapott lecke óta egy kissé megfélémedtek. Nemsokára ismét megkezdődik a harc, és akkor reméljük, hogy Isten segítségével becsülettel fogadhatjuk őket. Mindenki a legfeszültebben várja a találkozást, mert mi égünk a türelmetlenségtől, hogy a szardíniai árulókat a megérdemelt büntetésben

²⁰ Vukovics Sebő — Szemere Bertalan 1848. április 22. OL H 9. Belügyminisztérium, elnöki iratok, 1848:25.; Közli DEÁK IMRE: Adatok az 1848. év eseményeihez Krassó vármegyében. Lugos, 1931. 18.

²¹ OL H 92. ONöHt iktatókönyve 1848:1142.

²² Vukovics Sebő — Szemere Bertalan 1848. május 31. A levél eredetije sajnos elveszett, közli DEÁK IMRE: Adatok... 70.; Vukovics emlékirataiban megemlíti azt is, hogy „a főhadi kormányzók a Haynau ellen elébe terjesztett panaszokra azzal szokott válaszolni, miképpen azon tábornok hóbortossága közönségesen tudva van, s szájjaskodásai megvetést érdemelnek”. Vukovics Sebő emlékiratai... 194.

²³ Damjanich levelei nejéhez. Bevezette és fordította HAMVAY ÖDÖN. Bp. 1910. (a továbbiakban HAMVAY) 31.

részesítsük”.²⁴ Május 16-án Mészáros ezredes, a kinevezett magyar hadügyminiszter elutazásáról tudósít: „Hadügyminiszterünk, Mészáros ezredes, a tegnapi postával Bécsen át elutazott Pestre. Valóban meghatottan váltam el tőle; mindenki, de különösen derék ezrede gyászolja ennek a kiváló embernek a távozását. Mint barát, igen rokonszenves elöttem.”²⁵ Minden valószínűség szerint ekkor, május közepe táján értesülhetett a kormánynak azon szándékáról, hogy őt sürgősen haza akarják rendelni Magyarországra, s a szerveződő magyar haderőben számítnak tevékeny közreműködésére, katonai tapasztalataira.

Elképzelhető, hogy magától Mészárostól kapta az erre vonatkozó híreket. Erre utal május 27-i levelének egyik kitétele: „Mihelyt megjön a miniszter rendelete, rögtön jövök. Mert ha Isten megsegíti hazámat, hasznos tagja remélek lenni.”²⁶ Június 3-án már türelmetlenül érdeklődik: „Mi történt visszahívásom érdekében? Amint megérkezik, rögtön jövök.”²⁷ Június 21-én, immár Pestről, a következőket írja feleségének: „Tegnap éjjel 12 órakor megérkeztem ide, és ma legelőször a hadügyminiszter, azután Batthyány miniszterelnökhöz és így valamennyihez (a minisztérium tagjaihoz) elmentem, kivéve Kossuthot és Szemerét, akik nem voltak odahaza. Fogadtatásom elragadóan szívélyes és lélekemelő volt. Sok dicséretben és kitüntetésben részesültem, és megtudtam, hogy valami más rendeltetésem lesz, mint az őrnagyság a nemzetőrségben. Röviden, Batthyány igen szívélyes volt, le kellett ülnöm, és meglehetősen sokáig időztem ennél a kiváló embernél.”²⁸

Damjanich távollétében a kormány megtette a szükséges intézkedéseket a hazaküldetés érdekében, de ennek részleteire — a már említett április 16-i minisztertanácsi határozaton kívül — nem áll rendelkezésünkre más forrás. Az azonban bizonyítható, hogy megérkezéséig nem kapott semmilyen konkrét megbízást, viszont egy nappal a Batthyánynál és a minisztérium tagjainál tett bemutatkozó látogatása után a miniszterelnök már kiadta a rendeletet, melynek értelmében „Ő fensége cs.kir. örökös főherceg István nádor és királyi helytartó *utólagos jóváhagyásának reménysége alatt* a honvéd 3. zászlóaljhoz Szegedre őrnagy és parancsnokul Damjanich János 61. szerezdi századost ezennel nevezem ki”.²⁹ A rendelet időzítésével minden kétséget kizáróan igazolhatjuk, hogy Damjanich június 8-i kinevezésére — a többi zászlóaljparancsokkal együtt — csak

²⁴ HAMVAY 33.

²⁵ HAMVAY 35. Mészáros Lázár egyébként az 5. (Radetzky) huszárezred parancsnoka volt hadügyminiszteri kinevezése előtt.

²⁶ HAMVAY 38.

²⁷ HAMVAY 39—40.

²⁸ HAMVAY 46.

²⁹ OL H 3. HNI 1848:792.; Ld. még OL H 3. HNI 1848:548—549.

azért nem került sor, mert ezzel is az itáliai frontról való hazatérését akarták megkönnyíteni.

A zászlóaljparancsnoki és honvéd őrnagy kinevezés természetesen azt is jelentette, hogy Damjanichot át kellett helyezni a cs.kir. seregek állományából a nemzetőrséghez (honvédséghez). Ezért négy nappal Batthyány rendeletének kiadása után a miniszterelnök felkérte a hadügyminisztert, hogy „a nemzetőrség és honvédszászlóaljnál következő egyének ő fensége a nádor jóváhagyása reményében tisztai állomásokra kinevezettek, kiknek illető ezredjőktől ide áttételét a kitett nappal, melyen illetményök amott szüntettetik a nemzetőrségnél pedig kezdetét veszi, a hadügyminisztérium elintézni sziveskedjék”.³⁰ A hadügyminisztérium a budai főhadparancsnokságot utasította, hogy Damjanichnak (és Grossinger Károly 33. seregrei századosnak, akit a nagyszombati nemzetőr zászlóaljhoz neveztek ki) „illető ezredjőktől való áttételét...eszközleni s elintézni sziveskedjék”.³¹

Batthyány kinevező rendeletében ismételtelen szerepelt a nádor utólagos jóváhagyásának reménye. A miniszterelnök július 3-án ismertette István főherceggel a távollétében „sürgetőlegesen kényszerített” ideiglenes kinevezéseket, egyben „ünnepélyes megerősítés végett” előterjesztette — többek között — Damjanichot is. A nádor július 4-én írta alá a rendeletet, melynek értelmében „miniszterelnök előterjesztésére, általa a honvédsereg zászlóaljaihoz, úgy a rendes nemzetőrsereghez távollétemben tett ideiglenes kinevezéseket, nevezetesen: ... a 3-hoz őrnagy és parancsnokul Damjanich János 61. sz. gyalog seregrei századosnak történt kinevezését ezennel helybenhagyom s megerősítem”.³²

Ismertettük már István nádor aggályait a honvédszászlóaljak szervezéséről, és az élükre állított parancsnokok megbízásáról. Láttuk, hogy a parancsnokokat az általa történő megerősítés után felterjesztette az uralkodóhoz utólagos jóváhagyásra. Damjanich esetében az uralkodói megerősítést Baldacci Manó, az Országos Nemzetőrseregi Haditanács elnöke kezdeményezte. Baldacci július 11-én kérte fel Mészáros hadügyminisztert, hogy „e kinevezést legfelsőbb megerősítés végett urunk királyunk ő felségének legmagasabb személye körüli külügyminiszter, herceg Esterházy Pál által felterjesztetni méltóztassék”.³³ A hadügyminiszter három nappal később írt a nádornak, hogy „a királyi megerősítést kegyelmesen

³⁰ Miniszterelnök — A hadügyminisztériumnak 1848. június 26. OL H 3. HNI 1848:563., OL H 75. HM/b 1848:1013.

³¹ OL H 75. HM/k 1848:716. és 760.

³² Batthyány előterjesztése és a nádor megerősítő rendelete OL H 3. HNI 1848:606.

³³ Az Országos Haditanács elnöke — Hadügyminiszter úrnak: 1848. július 11. OL H 75. HM/b 1848:3403.

kieszközleni méltóztatnék”.³⁴ A nádor egy, hét múlva, a külügyminisztériumon keresztül terjesztette elő Damjanichot V. Ferdinándnak:

„Felsőged magyar hadügyminisztere idezárt előterjesztésénél fogva kéri, miszerint Damjanich János részére, kit a dolog sürgetős volta tekintetéből császári királyi felsőged utólagos jóváhagyásának reménye alatt a szerb lázadók ellen kiindult 3. honvédszászlóalj őrnagyává kineveztem, a kegyelmes királyi megerősítést eszközleném ki.

Bátorkodom ennél fogva cs.kir. felsőgednek hódolattal esedezni, miszerint az említett őrnagy ebbeli kineveztetését legkegyelmesebben megerősíteni méltóztatnék.

Egyébiránt magas kegyeibe és cs.kir. kegyelmébe magamat mély tisztelettel ajánlom, cs. kir. felsőgednek legalázatosabb örök híve:

ISTVÁN NÁDOR k. helytartó”³⁵

A Damjanich kinevezésének utólagos uralkodói jóváhagyására irányuló kérelem újabb indulatokat gerjesztett Bécsben. Az osztrák minisztérium tagjai már eddig is többször nehezményezték, hogy a szerveződő magyar nemzetőr- és honvédszászlóaljokhoz a cs. kir. seregek állományából nevezik ki a tiszteket, s erről előzetesen nem tárgyalnak Béccsel. „Kívánatos lenne, ha a királyi magyar hadügyminiszter a törzstisztek kinevezéséről a cs. kir. osztrák hadügyminiszterrel előbb megegyezésre jutna.” — hangsúlyozta Wessenberg miniszterelnök július 28-án.³⁶ A bécsi kabinet fenntartásai ellenére az uralkodó augusztus 9-én megerősítette Damjanich kinevezését amiről Pulszky Ferenc külügyminisztériumi álladalmi titkár 14-én értesítette a hadügyminisztériumot.³⁷ Mészáros Lázár augusztus 19-én tudatta ezt a budai, pétervárad, zágrábi, temesvári és nagyszombati főhadparancsnokságokkal, s ezzel a kinevezés formálisan is befejezetté vált: „Ő cs. kir. felsőged koronás királyunk Salzburgban augusztus 9-én kelt legfelsőbb határozata folytán *Damjanich János Rukavina ezredbeli százados a nemzeti honvédsereg 3. zászlóalja őrnagyának legkegyelmesebben megerősíteni méltóztatott.* Miről a főhadparancsnokságot közhírré tétel végett ezennel értesítem”.³⁸

Damjanich őrnagy június 22-én vagy június 23-án indult el Pestről Szegedre, hogy zászlóaljának élére álljon. A 3. honvédszászlóaljat azonban felsőbb utasítás nélkül Csuha Antal őrnagy, akit a hadügyminiszter június 12-én azzal a feladattal küldött Szegedre, hogy ott vegye át a nemzetőrség feletti felügyeletet, s szervezze meg a város védelmét, június 21-én a sajkás lázadás, a várható szerb támadás

³⁴ OL H 75. HM/k 1848:1289.

³⁵ OL H 6. Ksz/el. 1848:734., OL N 31. Nádori lt. 1848:1848.

³⁶ Lásd erre F. KISS ERZSÉBET: Az 1848–1849-es magyar minisztériumok. Bp. 1987. 322–323.

³⁷ Pulszky Ferenc — Magyarország hadügyminiszterének 1848. augusztus 14. OL H 6. Ksz/el. 1848:921., OL H 75. HM általános iratok 1848:4966. Ez utóbbi mellett van a kinevezés V. Ferdinánd által aláírt példánya.

³⁸ OL H 75. HM általános iratok 1848:4966.

hírére gőzhajóval az óbecsei táborba szállíttatta.³⁹ Damjanich tehát csak Óbecsén találkozhatott először honvédekkel, hogy pontosan melyik napon, az a rendelkezésünkre álló forrásokból nem deríthető ki, de 27-én már innen írt levelet feleségének.⁴⁰ Zászlóalját katasztrófális állapotban találta. Június 21-én ugyanis úgy vezényelték el a honvédeket Szegedről, hogy nem volt fegyverük — a szegedi németőröktől kaptak kölcsön puskákat —, s ruházatuk, felszerelésük is felettébb hiányos volt.⁴¹ Az Innsbruckból hazatérő miniszterelnök értesülve az esetről június 29-én utasította a hadügyminisztert, hogy a 3. honvédzászlóaljat sürgősen szállítsák vissza Szegedre, s csak kellő felszerelés és kiképzés birtokában indítsák a táborba.⁴² Az egység ennek ellenére nem került vissza alakulási helyére, ugyanis a szerbek ellen összpontosított haderő főparancsnoka, Bechtold altábornagy elégedetten nyilatkozott szolgálati készségükről, így Batthyány július 15-én jóváhagyta a honvédek óbecsei táborozását.⁴³

Damjanich a cs.kir. hadseregben tanult és megszokott módszerességgel látott hozzá honvédek kiképzéséhez és a fegyelem megszilárdításához. A zavartalan felkészülés és ellátás érdekében június 28-án egy „járandósági tervezetet” nyújtott be az Országos Nemzetőrségi Haditanácshoz, amelyben, hogy a „zászlóalj pénzzeli ellátása akadozás nélkül történhessen”, 40 napra előre kérte a szükséges összeg pénztárába történő átutalását.⁴⁴ Június 29-én Gorove Antal Bihar vármegye aljegyzőjét, Gosztonyi István ugyanazon megye esküdtjét és Szabó János Csanád vármegye szolgabíráját kérte zászlóaljához hadnagyoknak kinevezni, „annál is inkább, mivel említettek ezen zavaros időkben hazájuk iránti szeretetből hivatalaikat odahagyva, a többi valóban lelkes, és dicséretre méltó zászlóaljam egyénei közül elhatározott, példás, becsületos szorgalmuk és eréllyel párosult pontos jártasságuk által magokat különösen kitüntették”.⁴⁵ Július 5-én zászlóalja fegyelmi helyzetéről számolt be, s javaslatot tett az engedetlen honvédek eltávolítására:

„A veszedelmes engedetlenség, vakmerő ellenszegülés a feljebbvalók parancsai iránt napról napra mutatja magát a zászlóaljnál; azonkívül történnek

³⁹ Csuha beszámolóját a zászlóalj helyzetéről és a kiindulás körülményeiről ld. V. WALDAPFEL ESZTER: A forradalom és szabadságharc levelestára. II. Bp. 1952. 121—125.

⁴⁰ HAMVAY 47—49.

⁴¹ A 3. honvédzászlóalj szervezésére, felszerelésének körülményeire ld. URBÁN ALADÁR: A nemzetőrség és honvédség szervezése 1848 nyarán. Bp. 1973. 256—257., 301., 319—321.

⁴² OL H 75. HM/b 1848:2070.; OL H 3. HNI iktatókönyve 1848:589.

⁴³ Bechtold altábornagy jelentésére ld. OL H 75. HM/b iktatókönyve 1848:3342.; a zászlóalj táborban maradásának engedélyezésére ld. OL H 3. HNI 1848:645., OL H 75. HM/b 1848:3516.

⁴⁴ OL H 94. Országos Nemzetőrségi Haditanács, nem iktatott iratok, 2. doboz, a 3. zászlóaljra vonatkozó iratok (a továbbiakban H 94. ONöHt 3. zlj.)

⁴⁵ OL H 92. ONöHt 1848:1284.

lopások és részegség napirenden van. Ezen nagy katonai bűnöket, melyeket kiszolgált katonák követnek el, s ha véletlenül egyik vagy másik fiatal nemzetőr egy oly hibába esik, csak azok társaságának köszönheti; fly, a 61. magyar ezredben kiszolgált katona létezik, aki alólírt századjában volt, s rablást, s lopást, részegséget és szökést annyiszor követett el, hogy biztosan mondhatom, mintegy kétezer botot kapott, s több ízben vesszőt is futott; hogy fly emberek a zászlóaljnak csak gyalázatára vannak, könnyen fogható, de még következő okokból nem is oda való: jelesen, egy nevelt s nemeslelkű honfinak szomorúságára de fájdalomra is esik azon alacsonyítást érezni, hogy egy oly, minden mocsokkal bepiszkolt emberrel egy sorban kelletik állnia; továbbá a földművelő családokból besorozott fiatal egyénekre az fly megromlottak társasága a legnagyobb veszedelmet és aljasodást árasztják; eddig is vagy tíz eset történt, melyek a legnagyobb katonai fenyítéket érdemlik, melyeket eddig áristommal és vassal büntettem; most is kényszerítve látom magamat két bűjtogatót és lázftót a szegedi börtönbe törvényes vizsgálat végett küldeni.

Ezen okoknál fogva bátorkodom a Haditanácsot mély tisztelettel rendelések tételére felkérni, hogy az oly egyéneket, kik rossz viseletük miatt nem érdemlik, hogy a honvédszászló alatt szolgáljanak, onnét csapassanak el, vagy pedig a sorosztályba tétessenek által, ahol szigorúbb s keményebb bánás mellett kötelességek teljesítésére jobban szoríthatók.⁴⁶

Baldacci ezredes július 9-én válaszolt Damjanich javaslatára. Utasította az őrnagyot, hogy a nagyobb bűnösöket a szegedi dolgozó házba kísértesse, hogy ott az állománynak okozott kárt s költséget közmunkára szorítással megtérítsék, „...A kisebb kategóriájú, de szinte gyakori kihágásaikról ismeretes egyéneknek a sorkatonasághoz áttétele s illetőleg azoknak mindjárti átvétele a jelen haditanácsi felhatalmazásnál fogva a legközelebbi toborzási helyen eszközzendő, s arról a toborzást eszközzendő főtiszt hivatalosan tudósítandó”.⁴⁷ A hadügyminiszter azonban nem hagyta jóvá a haditanács elnökének döntését. Július 12-i átiratában tudatta Baldaccival, „miszerint helybenhagyom ugyan, hogy azon egyének, kiknek javulásukhoz semmi remény nem lehet a szegedi dolgozó házba elzárassanak, mindazáltal, hogy a kisebb fokozatú bűnösök, kiknek javulásuk még reménylhető, azonnal a sorkatonasághoz beosztassanak célszerűnek nem tartom”.⁴⁸ A július 18-i utasítás Damjanichnak már ebben a szellemben készült, azzal kiegészítve, hogy a kisebb kihágásokat elkövető bűnösöket a zászlóaljparancsnok a „hatalmában álló fegyvi úton most jelenleg is, ha szükségesnek látja, büntesse meg, s ha a fegyvi büntetésnek jövőre sem lenne sikere, az illetőket a legközelebb fekvő ezred, vagy

⁴⁶ OL H 92. ONöHt 1848:1376.

⁴⁷ Uo.

⁴⁸ OL H 92. ONöHt 1848:1607.

pedig őrztelep (garnison) haditörvénytörvényseke elibe állítsa, hogy ott elítélve elkövetett merényeikért lakoljanak”.⁴⁹

Az utasítás szerint Damjanich augusztus 2-án levélben kereste meg Szeged város tanácsát, s hivatkozva a haditanács rendeletére kérte, „hogy az itteni zászlóaljamból elküldött érdemetlen egyént sziveskedjék átvenni, és azokat a fenn említett parancs értelmében dologra kényszeríteni, míglén ő általok az állománynak okozott kárt munkájok által kipótolják”.⁵⁰ A városi tanács augusztus 3-i ülésén tárgyalta a kérést. Kijelentették ugyan, hogy „legfőbb kötelességének ösmeri e tanács valamint mindenkor, úgy a haza jelen kétes perceiben is mindent elkövetni, ami csak annak megmentését és a jó rend további fennmaradását igénybe veszi”, mindazonáltal kifogásolják, hogy minden előzetes tudósítás nélkül „e város közdolgozó házába 118 egyén közmunkára nyakra-főre küldetik, e városnak közdolgozó háza pedig még csak tulajdon gonosztévői számára sem lenne”. A város börtöneiben sincs hely a fenytettek számára, s a szegedi várparancsnokság sem akarja őket átvenni, ezért a tanács „nem intézkedhet másképp, minthogy a fenyttek alá esett s ide áttett honvédeket a helybeli hadfogadó kormányknak...a sorkatonaságba való besorozás végett általadja”.⁵¹ Erről értesítették Szemere Bertalan belügyminisztert is, oly kérelemmel, „hogy a netalán be nem sorozandó egyének eránt — minthogy ezek városi őrizet alatt e város költségén nem tartathatnának — intézkedni méltóztassék”.⁵² A határozatról Damjanichot is tudósították, s felszólították, „hogy előleges értekezés nélkül többé ilyen küldeményeket ne tegyen, mert kéntelenek leszünk visszaküldeni, valamint most is úgy történend, ha helyet számukra nem találndunk”.⁵³ A fenytettek ügye ezzel még nem oldódott meg. Korda János a város térparancsnoka augusztus 22-én a miniszterelnöknek is írt ügyükben, s a tanács által felsorolt érvek megisméltése mellett javasolta, hogy a honvédeket vagy küldjék vissza zászlóaljjukhoz, vagy — ha alkalmatlanok a szolgálatra — engedjék őket haza.⁵⁴ A haditanács szeptember 22-én végülis úgy rendelkezett, hogy a kétes jellemű egyéneket kellő őrizet alatt szállítsák fel Pestre. Korda szeptember 25-én megkönnyebbülten jelentette Baldacci ezredesnek, hogy a kapott utasítás szerint „holnapi napon kocsikon” biztos kísérettel útnak indítják a „kérdéses...honvédeket”.⁵⁵

⁴⁹ Uo.

⁵⁰ Csongrád megye levéltára, Szeged városi levéltár (a továbbiakban Csm lt., Szeged) Tanácsülési okiratok 1848:3387.

⁵¹ Csm lt., Szeged Tanácsülési jegyzőkönyvek 1848:3387.

⁵² Uo.

⁵³ Vadász Manó polgármester — Damjanich János 1848. augusztus 3. Csm lt., Szeged 1848/49. évi nem iktatott iratok.

⁵⁴ OL H 92. ONöHt 1848:3129.

⁵⁵ OL H 92. ONöHt 1848:4476.; Csm lt., Szeged Tanácsülési jegyzőkönyvek 1848:2349/3761.

Damjanich nem csak a kétes jelleműeket szándékozott eltávolítani zászlóaljától, hanem azon külföldi származású honvédeket is, „kikben szembeszökőleg feltűnik, hogy nem azon elhatározott lelkesedéssel ragaszkodnak a zászlóaljhoz, minővel egy honvédnek illik és kell.” Ezért arra kérte a haditanácsot, „hogy ilyen, a hazai érdekekhez nem símuló, s a nemzet iránt rokonszenvet nem tanusító, nyelv és honi érzelem birtokában nem lévő s mégis bevett honvédeket a zászlóaljuktól, ahová különben sem valók, eltávolíttatni, vagy a sorkatonasághoz által tétetni méltóztassék”.⁵⁶ A haditanács július 17-i válaszában azon honvédek névjegyzékének beküldésére szólította fel, akiket el kíván távolítani zászlóaljától.⁵⁷

Damjanich következetes vasszigora ellen a szervezés és kiképzés heteiben többen is tiltakoztak a honvédek közül. Egyesek kifejezetten árulót láttak benne, s megfogadták, hogy a legközelebbi csatában golyót röpítenek parancsnokukba. Szállása előtt gyakran felhangzott a fenyegető kiáltás: „Vesszen az áruló!” Az elégedetlen katonák végül küldöttséget menesztettek őrnagyukhoz, hogy a zászlóalj nevében távozásra szólítsák fel. Damjanich válasza — a két küldött számára különösen — emlékezetes maradt. Az egyik „olyan nyaklevest kapott, hogy csak lehanyatlott”, a másik okulva társa balsorsán, „jobbnak találta rögtön sarkon fordulni és megretírálni, de mielőtt kiért volna, olyan rúgást kapott, hogy fejével nekibukott a tornác falának”.⁵⁸ A válasz nem győzte meg a zászlóalj legénységét parancsnokuk hazafiságáról, s augusztus elején már a sajtó is beszámolt Damjanich és honvédeinek áldatlan viszonyáról: „A napokban négy önkéntes nemzetőr aláírásával egy levél érkezett ide a táborból, mely nagy szenzációt okozott; panasz, keserű panasz emeltetik abban Damjanich őrnagy és az orvosok ellen általában; a levél szerint ezek a legdurvábban bánnak az önkéntesekkel, az orvos, ha egyik másik önkéntes által segítségre fölhevítik azt feleli: »Most nem lehet, ne kiabálj, ha önkéntes lettél, dögölj!« Damjanich őrnagy pedig így rivalgott egy a sorból kilépett, és hazamenni akaró betegre: »Hát miért lettél önkéntes, nem tudtad, hogy döglened kell? Mars helyre!« A levél végszavai ezek: »Ha igazi állapotunkat tudni akarják, képzeljék a legrosszabbat.« A nemzet érdekében van az ilyen visszaélést nem tűrni, az önkéntes sereg soraiban számos fiatalember van, kit nem a szükség vitt oda, ki nem azért fogott fegyvert, hogy a 8 krajcárból élhessen, hanem kibontakozott a kényelem lágy karjaiból azért, hogy életét és vérének a haza békéjének és egységének áldozatul hozza, és uraim, ezeket becsülni kell, tiszteletben kell tartani azon hazafiúi érzést, mely őket a csatátra vitte...”.⁵⁹

⁵⁶ Damjanich János — Az Országos Haditanácsnak 1848. július 8. OL H 92. ONöHt 1848:1651.

⁵⁷ Uo.

⁵⁸ Damjanich és honvédei viszonyára ld. HEGYESI MÁRTON: Az 1848—49-iki harmadik honvédezászlóalj története. Bp. 1898. (a továbbiakban HEGYESI) 36—38.

⁵⁹ Közlöny, 1848. augusztus 3. 258.

A tudósításban megfogalmazott hazafiságra és önkéntességre vonatkozó szép szövegek 1848-ban a hadseregszervezés legfőbb gondját jelentették. A nemzetőr és hovárdzászlóaljakra önként beállt katonák ugyanis nehezen viselték el a kemény katonai fegyelmet, a kiképzés gyakran értelmetlennek látszó megpróbáltatásait. Fegyelem, rend és kellő szakmai gyakorlat nélkül azonban mit sem ért a lángoló hazaszeretet, az önkéntesség elve, főként az osztrák hadsereg ezredeivel szemben. Damjanich zászlóaljából ütőképes katonai egységet akart formálni, ezért volt gyakran kérlelhetetlen a fegyver- és menetgyakorlatok során. Damjanich és honvédei elmérgesedni látszó viszonyának kivizsgálására és feloldására a Délvidéken tartózkodó Mészáros hadügyminiszter vállalkozott. Óbecsén fogadta a zászlóalj köldöttségét, s a panaszok meghallgatása után személyesen vállalt kezességet az általa jól ismert és becsült honvéd őrnagyért.⁶⁰ A honvédek bizalmát parancsnokuk iránt azonban nem a miniszteri válasz alapozta meg, hanem Damjanichnak az elkövetkező ütközetekben tanusított személyes bátorsága, szakértelme, s a katonáiért mindig s minden körülmények között kiálló magatartása.

Júliusban tovább folyt a zászlóalj felszerelése és kiképzése. Egy július 11-i kimutatás szerint az 1146 fős egységnél azonban még mindig hiányzott 732 sapka, 120 nyári nadrág, 626 nadrágszj. 111 kabát, 199 pár csizma, 911 ing és gatyá és 566 kenyeres tarisznya. Damjanich ezért felkérte a szegedi tanácsot, hogy a hiányzó ruházati cikkeket mielőbb küldjék el honvédei számára.

Jelentős eredményként tudósított agyanakkor arról, hogy a temesvári fegyvertárból 1044 csappantyús puskát kapott, így visszaszállíthatja Szegedre a kölcsön puskákat és kaszákat.⁶¹ Szeged város tanácsa gyorsan intézkedett, ugyanis Damjanich július 19-i jelentésében már arról tudósítja Baldacci ezredest, hogy „Szeged városából kikapta a zászlóalj minden foszlányöltözetét, de meg kell jegyezni, hogy a zászlóalj most puskával, löporral, bakancssal, inggel, gatyával, nemkülönben nyakravalóval el van látva, kivéven azon tokmány és szuronyszjjakat, és másféle, a teljes előírt fegyveres ellátás darabjait, melyeket a haditanács parancsaiban megjelölt, de eddig még nem küldött”. Beszámol arról is, hogy a zászlóaljához négy kivétellel minden főtiszt megérkezett, azonban a „beoktatást” nem lehet folytatni, mert nyolc napja az egység az „ellenségnek arcot mutat”. A váratlan szerb támadások megelőzése érdekében „a zászlóalj nappal itt helyben, a házakban van beszállásolva, de este a tábort kijelölt helyre megy ki tanyázni”. „A légénység, kivéven egy részét, melyet rossz erkölcsű végett a zászlóalj minden

⁶⁰ HEGYESI 39—40.

⁶¹ Damjanich János — Szeged város tanácsa 1848. július 11. Csm lt., Szeged Tanácsai okiratok 1848:1867/3199. Mellette a július 11-i kimutatás a Szegedtől kapott ruházati cikkekről.

századnál kijelölt, és a megérkezett parancs következtében róluk fog rendelkezni, igen jó viseletű.”⁶²

Augusztus végén, az ősz közeledtével ismét a szegedi tanácsot kérte fel, hogy a télre szükséges posztónadrágokat készíttesse el: „Az ősz ideje erős lépésekkel közelgetvén a hideg éjszakákon igenis érezhető. Mindemellett a parancsnokságom alatt lévő zászlóaljам minden éjt szabad ég alatt táborozva töltvén, a hideget az édes hazáért eltűrvén, ámbár ugyan még eddig a tűrését semmibe sem vette, mégis én azokról, mint fiaimról gondot viselvén, szent kötelességemnek tartom, akármi módon őket posztónadrágokkal ellátni. Így tehát szabad kir. Szeged városa tanácsát és lelkes polgárait ezennel a hazafiúi szeretetelnél fogva felszólítottam, vajon nem lennének olyan buzgósággal érettök harcoló honfitársainak egész zászlóaljам számára, azaz mintegy 1060 darab posztónadrág készítését átvenni. Ez alkalommal azt is jónak gondolom megjegyezni, hogy a nemzeti honvédsereg parancsnoksága elfolyt rendelete szerint f. é. augusztustól 701. szám alatt egy nadrágnak varrás legfőbb árát 12 kr. kiszabott. De hogy ha Szeged városa bölcs tanácsa és érdemtelen polgárai azt a nadrágkészítést magára vállalni, és ha lehetséges nem volna azt az említett áron helyreállítani, én kész volnék még többet is fizetni, és segítségökre szegedi kórházban fekvő betegekéből 20 szabómesterséget értő egyént kirendelni...”⁶³ A tanács augusztus 28-án tárgyalta Damjanich kérését, s megállapította, hogy „a városi tárnak erején felüli terhelt állapotja végett abbeli kívánatnak elég nem tétethetik”.⁶⁴

Júniusban és júliusban tovább folyt még a toborzás is a zászlóalj számára, így pl. Óbecsén június 22-e és július 10-e között 17 főt vettek fel és osztottak be a századokhoz.⁶⁵ Az aradi és a nagyváradi hadfogadó irodáktól is irányítottak ide újoncokat, akiket a szegedi dologházba küldött „rossz erkölcsűek” helyére soroztak be.

A 3. honvédszászlóalj felszerelése augusztus végére befejeződött. A kiképzésére azonban jellemző, hogy arra az ellenség előtt, a szerbekkel történő állandó csatározások közben került sor. A honvédek már július 14-én, Szenttamás első ostrománál átestek a tűzkeresztségen, ezt követően is állandó készültségben voltak, s a nyár folyamán minden jelentősebb ütközetben részt vettek. Damjanichnak ilyen körülmények között kellett zászlóaljánál a fegyelmet megszilárdítani, s a lelkes, de katonai reglamákat nehezen tűrő önkénteseiből jó harcértékű egységet

⁶² Damjanich János — Az Országos Haditanács elnökének 1848. július 19-i OL H 94. ONöHt 3. zlj. Melléte található a zászlóaljhoz kinevezett törzs- és főtisztek névsora, valamint a július 17-ig besorozott honvédek teljes kimutatása, 1146 név.

⁶³ Damjanich János — Szeged város tanácsa 1848. augusztus 26. Csm lt., Szeged Tanácsai okiratok 1848:2152/3637.

⁶⁴ A végzést ld. u.o.

⁶⁵ OL H 94. ONöHt 3. zlj.

kovácsolni. Hogy munkáját eredményesen végezte, azt jól bizonyítja, hogy zászlóalja — a fehér kakastollasok — a szabdságharc egyik legütőképesebb, legnagyobb hírnevet kivívó alakulatává nőtte ki magát. A parancsnok és honvédek viszonya is megváltozott. Beosztottai rajongtak őrnagyukért, s inkább szolgáltak közlegényként az ő keze alatt, mintsem más zászlóaljknál altisztként, vagy tisztként. Damjanich a Délvidéken is igazolta Vukovics Sebő áprilisi jellemzését: „Teljesen biztos ember, tiszta magyar érzetű.”

DIE ERNENNUNG VON JÁNOS DAMJANICH ZUM MAJOR UND
BATAILLONSKOMMANDANTEN, UND SEINE MILITÄRISCHE
ORGANISATIONSTÄTIGKEIT

Von April 1848 brauchte die Batthyány—Regierung eine verlässliche bewaffnete Macht, welche sie sowohl gegen die im Land auftretenden Bauernbewegungen, als auch gegen die Nationalbewegungen immer anwenden konnte. Auf die nicht ungarischen Mannschaft der in Ungarn stationierenden kaiserlich-königlichen Truppen konnte die Regierung nicht rechnen, da sie unter dem Einfluß des österreichischen Ministeriums standen, die meisten Infanterie- und Kavallerieregimenten mit ungarischer Mannschaft aber stationierten in anderen Landen des Reiches. Die von der Mitte März 1848 aufgestellten Nationalbataillonen waren nicht fähig, diese Aufgabe zu erfüllen, und zwar wegen des Mangels an Rüstungen, wegen ihrer schlechten Ausbildung und ihrer Organisationsprinzipien.

Deshalb entschloß sich die ungarische Regierung am 15. Mai, eine freiwillige Wehrmacht aus 10 000 Mann aufzustellen, die zuerst mobile Nationalgarde genannt wurde, nach paar Tagen später aber waren sie als Honvédbataillonen im ganzen Land bekannt. Am 8. Juni ernannte der Palatin und königlicher Statthalter Stephan nach der Vorlegung des Kriegsministers die Kommandanten von 9 Honvédbataillonen, und diese Ernennungen wurden am Ende Juni auch vom Herrscher genehmigt. An die Spitze der 3. Bataillon in Szeged kam noch keinen Kommandanten. Zu diesem Posten war János Damjanich ausersehen, er kämpfte aber in dieser Zeit mit seinem Regiment im italienischen Schlachtfeld.

Seinen Namen machte er überall im Lande bekannt, als er sich in Temesvár gegen den Generalleutnant Haynau kühn widergesetzt hat, als er Ungarn und die Revolution geschmäht hatte. Über diesen Fall berichtete auch die Presse, und die Regierung wurde darüber vom Vizegespan des Komitats Temes, Sebő Vukovics informiert. Mit der Hilfe des Palatins war am Ende Juni zu erreichen, daß Damjanich nach Ungarn heimkehren und zum Bataillonskommandanten ernannt werden konnte.

Damjanich hat das Kommando im Lager bei Óbecse übernommen, und begann mit fester Hand die Freiwilligen auszubilden, die militärische Disziplin zu befestigen. Die Disziplinlosen schickte er nach Szeged, damit sie dort ihre Strafe absessen, aber die Stadt konnte sie nicht unterbringen. Die Ausbildung machte noch schwieriger, daß die Bataillon vor dem Feinde stand, und ständig ins Gefecht mit den serbischen Rebellen kam. Doch wurde diese 3. Bataillon zu einer der tapfersten militärischen Einheiten unseres Freiheitskrieges, und Damjanich schrieb seinen Namen als einer der hervorragendsten Generalen in die ungarische Geschichte ein.